

*Mütevâtir Haber –Bilgi Değeri ve
İslam Düşüncesindeki Yeri–,*
Hüseyin Hansu, Van: Bilge Adamlar
Yayınları, 2008, 214 sayfa

Yüksek lisansını 1996 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde Babanzade Ahmed Naim üzerine yaptığı teze, doktorasını 2002 yılında Ankara Üniversitesi'nde "Mutezile'nin Hadis Anlayışı" konulu teziyle tamamlayan Hüseyin Hansu, şu anda Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Hadis Anabilim dalında Yrd. Doç. olarak görev yapmaktadır. Yazar bu çalışmasında ise mütevâtir kavramının epistolojik değerini, İslam düşüncesinde yerini ve en son olarak da Hadis ilmindeki kullanımını konu edinmiştir. Haber-i ahadla ilgili birçok çalışma yapıldığını belirten yazar, mütevâtir kavramının kesinliği kabul edilen bilgiler için kullanılmasından dolayı üzerinde çalışma yapılmadığını, buna rağmen kavramın tarihi gelişim sürecinde bazı anlam farklılıkları olduğu için bu araştırmayı yapmıştır. Buna ek olarak mütevâtir kavramının doğru anlaşılmasının pozitifist düşüncenin olumsuz etkisini azaltacağını düşünmektedir. Bununla beraber, yazarın da belirttiği gibi, kitap genel bir başlık taşımasına rağmen, mütevâtirin Yahudilik ve Hıristiyanlık kaynaklarında nasıl anlaşıldığı kitapta ele alınmamıştır. Eser, giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde İslam bilgisinin kaynaklarından bahsedilmiştir. Buradaki ifadeye göre tevatür kavramı dini bilginin reddedilmesine karşı geliştirilmiş ve daha sonra diğer İslami ilimlerde de kullanılmıştır(s.17). Aynı zamanda bu kavram her ilim dalında bazı özel anlamlar da kazanmıştır. Bunlara dikkat edilmeden kullanılması da kavram kargaşasına yol açmıştır. Tevatürün ilim dallarındaki kullanımına ilişkin çalışmalar yapılmışsa da konuya genel yaklaşan bir çalışma gerekmektedir.

"Bilgi ve Bilgi Teorileri" adını taşıyan birinci bölüm adından anlaşıldığı gibi konuya genel bir giriş mahiyeti taşımaktadır. Çağdaş bilgi teorisi ve İslam bilgi teorisi konusu ayrı ayrı ele alınmış, bazı kavramlar açıklanmış, konu içinde bazı karşılaştırmalar yapılmıştır. Karşılaştırmalar da bazı benzerlikler ifade

edilmişse de en çok ön plana çıkan farklı sistemler olmasıdır. Descartes'ın bilimsel bilginin şartları olarak kabul ettiği maddeler, müslüman alimlerin tevatürde aradıkları şartlarla aynı olmakla (s.28) birlikte bilginin göreceliği, insanı veya ilahi bilgiyi merkeze alma gibi sistemin temelindeki görüşler farklılık arz etmektedir.

İkinci bölüm "İslam Düşüncesinde Haberin Bilgi Değeri" konu akışı ve konunun amacına bağlı olarak beklenen bir başlıktır. Haberin tanımıyla başlanan bölümde, belagattaki inşa-haber cümlesi ayrımını çağrıştıran tanımlama verilmiştir. burada haberle ilgili tanımda muhbirin bulunma şartını da arayanlar da vardır. Bu yüzden muhbir inşa cümlesiyle haber vermeyi kastederse, bu da haber olarak değerlendirilmelidir. Bu ayrım okuyucu zihninde örneklen-dirmeye ihtiyaç duyurmaktadır. Çünkü fıkıh usulünde de haber cümlesi şeklinde gelen cümle emir-nehı bildirebilir ama emir-nehı formatında bilginin haber kastıyla söylenmesi açıklamayı gerektiriyor gibi görünmektedir(s.52). Haber verenin de dikkate alındığı tanım, hadisçilerin sened eksensli tanımlarına uygun olmakla birlikte yaygın olan kullanım 'doğru veya yanlış olma ihtimali bulunan söz'dür. Haberin çeşitleri, doğruluğu kesin olanlar, yalan olduğu kesin olanlar ve doğru ve yalan olduğu bilinmeyenler şeklinde verilmiştir. Tevatür birinci gruba, ahad haber de üçüncü gruba girmektedir. Ahad haberle ilgili başlıkta sahih, hasen, zayıf terimlerinin tevatürle değil ahad haberle ilgili olduğu belirtilmiştir. Bu da yaygınlaşan sahihi tevatürle, zayıfı da ahadla aynı değerlendiren yaklaşımın yanlışlığını da ortaya koymaktadır.

"İslam Düşüncesinde Mütevâtir Haber Tartışmaları" bölümüyle konu daha özel boyutlarıyla derinlikli ele alınmaktadır. Mütevâtir kavramının tarihçesinde ise kavramın lafzen olmasa bile mefhum olarak Mutezile'nin kurucusu Vasıl b. Ata tarafından üzerinde icma edilmiş haber şeklinde kullanıldığı ifade edilmektedir(s.71). Tartışmalar çerçevesinde, dış tesirlerin etkisinin büyük olduğu, özellikle peygamberlik kavramını reddeden felsefi gruplar ile Hz. Muhammed'in(sav) peygamberliğini reddeden diğer din mensuplarına karşı tevatür kavramının kullanıldığı belirtilmektedir(s.75). Hıristiyanların Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini mütevâtir saymaları başlangıçta tevatür sayısı için yeterli olmadığı için kabul edilmemiştir. Bu yorumun her iki tarafın da kabul ettiği tevatür kavramıyla ötekinin görüşünü yanlışlamak için yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen, bu yaklaşım da izaha muhtaçtır, çünkü başlangıçta çok sayıda kişi tarafından görülseydi bile Kuran-ı Kerim'in ifadesine aykırı olduğu için yine kabul edilmeyecekti. Mütevâtir haber ikinci bölümde doğruluğu zorunlu olarak bilinen haberler içinde geçmekle ve ilim ehlinin genelinin aynı görüşte olduğu da belirtilmekle beraber, doğruluğunun istidlali olarak gerçekleşip gerçekleşmediği tartışmalarına yer verilmiştir(s.100-101). Aynı zamanda bu tartışmalar lafzi-manevi ayrımının temeli olarak görülmektedir. Zaman içinde mütevâtirin bazı çeşitleri kullanılmaya başlanmıştır. Ancak

mutlak/lafzi tevatür dışındaki tevatürler kesinlik ifade etmekle birlikte zorunluluk ifade etmemektedirler (s.103). Burada alimlerin büyük çoğunluğuna göre Kuran-ı Kerim'in dışında lafzi tevatür bulunmadığı da belirtilmiştir. Tevatürle ilgili tartışmalara açılan başlıkta müslüman alimler arasındaki tartışmalar anlatılmış sonra da G. H. A. Juynboll'un eleştirisine değinilmiş ve bunlara cevap verilmiştir. 'trajik yanlışlara düşmüştür.' gibi ifadelerle kendine güvenen bir eleştiri uslubu kullanılmıştır. Aynı zamanda bazı eleştirilerinin İslam literatürü hatta Batı'da yazılan bazı eserlerden habersiz olmaktan kaynaklandığı söylenmektedir(s124-127). Tevatürle ilgili tartışmalar, onu kesinlik bildiren bir bilgi kaynağı olmaktan çıkarmamıştır. Bölümde en son olarak tevatürle yakın anlamlı 'meşhur', 'müstefiz' kavramları açıklanmış, bunların amel gerektirmekle beraber ilim gerektirmediği ifade edilmiştir(s.136).

"Hadis İlminde Mütevatir Haber Tartışmaları" başlıklı son bölümde ise mütevatirin hadis usulü dışında olduğu, sahih-hasen-zayıf tabirlerinin ahad haberlerle ilgili tanımlar olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte mütevatirde bilgi edinmek, hadiste ise amel ön plandadır. Bu gerçeğin, Batılı bir yazar olan Hallaq tarafından, hadisçilerin katilik-zannilik problemiyle ilgilenmediği, amel konusuna epistemik değerinden daha çok vurgu yaptıkları şeklinde ifade edilmiştir(s.147). Bunun için mütevatirin kapsam dışında kalması doğaldır. Buna rağmen üçüncü asırda rivayet kitaplarında da tevatür lafzı yer almaktadır. Bununla beraber hadiste mütevatir kavramını etkili bir biçimde kullanan İbn Hacer kabul edilmektedir. Bu bölümde hadisler arasında mütevatirin varlığı meselesi tartışılmış, mütevatir aramanın gereksiz yere hadislere karşı güvensizliğe sebep olduğu belirtilmiş, mütevatiri sahihle ve ahad haberi zayıfla eş değer görme yanlışına dikkat çekilmiştir. Mütevatir hadisleri toplayan eserler de hicri dokuzuncu asırdan sonra yazılmıştır. Burada tanıtılan dokuz eser konuyla ilgili çok çalışma yapılmadığını göstermekte ve bu kitapların içindeki hadislerin önceki dönemlerde meşhur kabul ediliyor olması dikkat çekmektedir. En son olarak da ahad haberlerin genel kabul görme ve icma ile desteklenmesinin katilik oluşturup oluşturmadığı tartışılmış, bu karinelerle zanniliğin kalkmayacağı belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmış, hadis ilminin kendine özgü kavramlarının kullanılmasının daha sağlıklı olacağı, mütevatir gibi sonradan sisteme dahil olan hatta bazı anlam değişiklikleri kazandığı için karışıklığa sebep olan istilahlara daha dikkatli kullanılmasının gereksiz tartışmaları, güven problemini önleyeceği ifade edilerek bu öneriyle çalışma sonlandırılmıştır.

Kaynakçada yaklaşık yüz elli çalışmanın ismi bulunan eser kitabın genelinden de anlaşıldığı gibi büyük bir çabanın ürünüdür. Dizinin bulunmamasının kitaptan yararlanma konusunda bazı zorluklara sebep olacağı düşünülmele birlikte bir kavramla kapsayıcı bir çalışma olduğu için birçok araştırmaya yol

gösterecektir. Bununla birlikte eser, konuya epistemolojik olarak yaklaştığı için konunun uzmanlarına hitap etmektedir.

Rukiye ÇALIŞKAN

UÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, BURSA